

Mieczysław Róžański

ORCID 0000-0003-3345-1740

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
roza4@poczta.onet.pl

DOI: 10.34888/ppw.2021.241-265

PROBLEMATYKA NAUCZANIA RELIGII W SZKOLE W DEBACIE PARLAMENTARNEJ NAD KONSTYTUCJĄ MARCOWĄ Z 1921 R.

WPROWADZENIE

U progu istnienia II Rzeczypospolitej jednym z elementów kształtowania relacji państwa do Kościołów były prawa i wolności obywatelskie, a wśród nich nauczanie religii w szkołach. System szkolnictwa w nowo powstającym państwie był odzwierciedleniem istniejących w poszczególnych zaborach stosunków ekonomicznych, społecznych i politycznych¹. Szkolnictwo elementarne było najslabiej rozwinięte w zaborze rosyjskim. Jego charakterystyka jest potrzebna, gdyż teren znajdujący się w czasie I wojny światowej pod okupacją niemiecko-austro-węgierską stał się podstawą do tworzenia podwalin pod nowy polski system szkolnictwa.

Tymczasem w tym zaborze brak było sieci szkolnej i przymusu szkolnego. Nie istniały jednolite przepisy dotyczące czasu i zakresu nauki, która odbywała się zasadniczo w języku rosyjskim. W modelu szkolnictwa działającego w Królestwie Polskim szkoły elementarne i średnie zakładała i utrzymywała gmina, która mogła starać się o dotacje ze skarbu państwa. Niezależnie od szkół państwowych działały szkoły prowadzone przez Kościoły, zwłaszcza Cerkiew prawosławną. Zadaniem tych szkół było wspomaganie władz oświatowych w procesie rusyfikacji². Także ludność żydowska prowadziła i utrzymywała z własnych funduszy osobne szkoły typu religijnego, tzw. chedery i talmudtory³.

-
- 1 Szerzej: K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 19-27; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978, s. 17-25.
 - 2 *Statystyka polska*, t. 1: *Stan szkolnictwa powszechnego z grudnia 1917 r.*, Warszawa 1919, s. 2.
 - 3 N. Gąsiorowska, *O sytuacji w szkolnictwie ludowym w Królestwie Polskim* [w:] PPS - Lewica 1906-1918. *Materiały i dokumenty*, t. 2: 1911-1914, Warszawa 1962, s. 465; cheder – żydowska elementarna szkoła religijna przeznaczona dla dzieci najuboższych rodziców, a także sierot, których nie stać było na opłacenie nauki u prywatnych nauczycieli; talmudtor – szkoła żydowska o charakterze religijnym utrzymywana przez gminę religijną; Cheder [w:] *Polski słownik judaistyczny. Dzieje - kultura - religia*

Uzupełnieniem sieci szkolnej było szkolnictwo prywatne, które na tym terenie funkcjonowało od 1905 r. Szkoły prywatne prowadziły organizacje (w tym Kościoły – katolicki i ewangelickie), instytucje społeczne, nauczyciele i osoby prywatne. W 1914 r. na 5050 szkół powszechnych było 833 szkół prywatnych. Dla porównania w grudniu 1917 r. na terenach okupowanych przez wojska niemieckie i austro-węgierskie na 8883 szkoły było 6788 szkół publicznych i 2095 szkół prywatnych⁴.

W czasie I wojny światowej kształtowały się podstawy relacji pomiędzy Kościołem katolickim a przyszłym państwem polskim. Władze Kościoła dążyły do odzyskania właściwej pozycji prawnej. Chciały uzyskać taką, która dawałaby możliwość realizacji funkcji i zadań duszpasterskich Kościoła. Problematyka dotycząca funkcjonowania szkół, religijnego wychowania młodzieży i nauki religii była obecna na obradach Konferencji Biskupów Prowincji Warszawskiej w czasie wojny. Podczas nich wypracowano decyzje dotyczące *missio canonica* do nauczania religii dla nauczycieli świeckich. Biskupi opowiedzieli się za utrzymaniem czterech godzin nauczania religii. Wypracowano stanowisko Kościoła dotyczące nauczania religii w szkołach elementarnych, wizytacji lekcji religii, osób wizytujących, misji kanonicznej do nauczania religii, nauczania religii przez osoby świeckie, wykształcenia nauczycieli, szkoły wyznaniowej, programu do nauczania religii w szkołach elementarnych i średnich⁵.

Po wydaniu manifestu 5 listopada 1916 r. utworzono w Warszawie Tymczasową Radę Stanu (TRS), której przyznano kompetencje doradcze i opiniodawcze. Miała ona współdziałać przy tworzeniu administracji państwowej w Królestwie Polskim⁶. Deklaracja ta była zapowiedzią stworzenia nowego państwa, a nie aktem kreacyjnym. Nie powoływała ona żadnych organów. Także TRS nie był organem, tylko instytucją obywatelską powołaną przez władze okupacyjne do współdziałania z nimi w pracach nad utworzeniem państwa polskiego⁷.

-ludzie, red. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, t. 1, Warszawa 2003, s. 281–283; J. Szablicka-Żak, *Szkolnictwo i oświata w pracach Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1997, s. 138.

4 *Statystyka polska...*, dz. cyt., s. 3.

5 Hospes [A.J. Nowowiejski], *Konferencje Episkopatu Prowincji Warszawskiej 1906-1918*, „Ateneum Kapłańskie” 1927, nr 20, s. 226–227; J. Osuchowski, *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939*, Warszawa 1967, s. 59–60; M. Różański, *Problematyka szkolna w obradach Konferencji Episkopatu Prowincji Warszawskiej w okresie niewoli narodowej (1906 – 1918)*, „Saeculum Christianum” 2007, nr 1(14), s. 128–131.

6 Rozporządzenie generalnego gubernatora warszawskiego oraz c. i k. generalnego gubernatora wojskowego z dnia 6 grudnia 1916 r. o tymczasowej Radzie Stanu w Królestwie Polskiem, *Dziennik Rozporządzeń dla Jeneralnego Gubernatorstwa Warszawskiego z 1916 Nr 55*, poz. 210; *Dziennik Rozporządzeń c. i k. Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego dla Austryacko-Węgierskiego Obszaru Okupowanego w Polsce z 1916*, cz. 19, poz. 120.

7 W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne*, Warszawa 1922, s. 21–24.

Problematyka nauczania religii w szkole w debacie parlamentarnej nad konstytucją...

Przystąpiono do jej organizacji i wyboru członków. W jego gremium wchodzili także duchowni katoliccy – ks. Henryk Przeździecki i Bolesław Szto Bryn⁸. Podczas prac nad tworzeniem TRS władze okupacyjne wyraziły wstępną zgodę do przekazania spraw związanych ze szkolnictwem nowo tworzonemu rządowi polskiemu⁹. Rada utworzyła tzw. Komisję Przejściową, która przyjęła zarząd nad szkolnictwem na terenach okupowanych przez Niemców i Austriaków z ziem byłego Królestwa Kongresowego. Podstawą prawną działania tej Komisji było rozporządzenie generała gubernatora warszawskiego H. Beselera z 12 września 1917 r.¹⁰ Takie samo rozporządzenie wydał generał gubernator austriacki w Lublinie 26 września 1917 r.¹¹

Pierwsze prace nad konstytucją rozpoczęte zostały w 1917 r. Zainicjowane zostały przez Radę Regencyjną, a ich efektem był projekt konstytucji Komisji Sejmowej Konstytucyjnej Tymczasowej Rady Stanu¹². W projekcie tym po raz pierwszy wskazano na zasady wyznaniowe, a wśród nich na nauczanie religii w szkole. Norma ta zawarta została w art. 136 projektu, który brzmiał: „nauka religii w szkołach początkowych i średnich ogólnokształcących jest obowiązkiem dla uczniów właściwego wyznania. Kierownictwo nauki religii w szkołach spoczywa w rękach właściwego Kościoła lub związku religijnego, w zakresie zgodności z zasadami odpowiedniego wyznania. Sprawa kosztów nauki religii będzie unormowana w drodze ustawodawczej”¹³.

W przepisie tym zawarto przymusową naukę religii w szkołach początkowych i średnich ogólnokształcących oraz zasadę podwójnego kierownictwa nad procesem nauczania i wychowania dzieci i młodzieży, dokonując jasnego rozgraniczenia kompetencji władz kościelnych i państwowych. Powrócono także do sprawy funkcjonowania szkoły wyznaniowej. Zasadę tę wpisano do art. 137: „W szkole początkowej, nauczyciel w miarę możliwości, powinien być wyznania większości dzieci”¹⁴.

⁸ J. Szczepanik, *Troska Kościoła o nauczanie i wychowanie religijne w szkole w latach 1918-1927*, Kraków 1997, s. 77. Propozycję wejścia w jej skład otrzymał abp warszawski Aleksander Kakowski. Odmówił uczestnictwa w jej pracach; A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, Kraków 2000, s. 341-342.

⁹ K. Konarski, *Dzieje szkolnictwa w b. Królestwie Kongresowym 1915-1918*, Kraków 1923, s. 15-16.

¹⁰ Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatora Warszawskiego Nr 87, poz. 378.

¹¹ Rozporządzenie ogólne dotyczące oddania zarządu szkolnictwa Komisji Przejściowej Tymczasowej Rady Stanu, Dziennik Urzędowy Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1917 Nr 1, 23-24.

¹² T. Mroziuk, *Projekt konstytucji Państwa Polskiego Tymczasowej Rady Stanu z 1917 r. na tle polskiej tradycji ustrojowej*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2019, nr 35, s. 49-91.

¹³ *Projekt konstytucji państwa polskiego opracowany przez komisję sejmową konstytucyjną TRS królestwa Polskiego* [w:] *Projekty konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1920, s. 135.

¹⁴ Tamże.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. i po rozpoczęciu prac sejmowych uchwalono Małą Konstytucję¹⁵, a w ramach działalności parlamentarnej pracowano nad pełnym aktem normatywnym. W tym celu utworzono Komisję Konstytucyjną, która miała pracować nad projektami przyszłej ustawy zasadniczej¹⁶.

Problematyka powstawania konstytucji jest obecna w polskiej bibliografii naukowej. Omawiając te zagadnienia, autorzy kładli przede wszystkim nacisk na podstawowe zasady ustrojowe i nie skupiali się na zagadnieniach, które nie znajdowały się w głównej optyce tematyki politycznej¹⁷. Treścią tego artykułu będzie ukazanie debaty sejmowej nad zagadnieniem nauczania religii w szkołach – jakie były poglądy poszczególnych kół poselskich oraz jaka był finalna treść artykułu omawiającego to zagadnienie w Konstytucji z 17 marca 1921 r. Dlatego tekst opiera się przede wszystkim o materiały źródłowe wytworzone przez Sejm Ustawodawczy.

- 15 Uchwała Sejmu z dnia 20 lutego 1919 r. o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa, Dz. Pr. P. 1919 Nr 19, poz. 226.
- 16 Tymczasowy regulamin obrad Sejmu Ustawodawczego RP, Warszawa 1919, art. 49; T. Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919*, Poznań 1920, s. 46, 273–274.
- 17 Zob. m.in. S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921*, Warszawa 1977; J. Falski, B. Jacek, *Zasada równości w polskich konstytucjach (1791-1935)*, „Państwo i Prawo” 1997, R. 52, nr 1, s. 3–16. B. Sokolnicki, *Samorząd terytorialny w polskich konstytucjach [w:] W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, Katowice 1999, s. 315–330; J. Czajowski, *Senat w konstytucjach z 1921 i 1997 r. [w:] Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych: szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, Kraków 1999, s. 43–59; M. Grzybowska, *Kształtowanie systemu samorządu terytorialnego i koncepcji samorządowych w II Rzeczypospolitej (1918-1933) [w:] Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych: szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, Kraków 1999, s. 89–99; P. Fiedorczyk, A. Nowakowski, *Pozycja prawnoustrojowa Zgromadzenia Narodowego w polskich konstytucjach (1921, 1989-1997) [w:] Miscellanea Iuridico-Historica. In memoriam Irena Kwiatkowska-Malinowska*, red. A. Nowakowski, Białystok 1999, s. 77–90; M. Pietrzak, *Prezydent w konstytucjach polskich XX wieku [w:] Silne państwo*, red. M. Szyszkowska, Białystok 1999, s. 39–62; P. Sarnecki, *Konstytucja marcowa a rozwój konstytucjonalizmu polskiego*, „Przegląd Sejmowy” 2001, R. 9, z. 2, s. 21–40; M. Pietrzak, *Konstytucja 17 III 1921 r. z perspektywy 80 lat*, „Przegląd Sejmowy” 2001, R. 9, z. 2, s. 9–20; J. Czajkowski, *Model dwuizbowości w konstytucjach polskich z 1921 i 1997 r. [w:] Szkice o zasadach i instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej*, red. J. Czajkowski, M. Grzybowski, Kraków 2002, s. 43–54; A. Sylwestrzak, *Instytucja praw i wolności obywatelskich w konstytucjach polskich (1791-1935)*, „Studia Prawnoustrojowe” 2006, t. 6, s. 5–33; T. Szulc, *Własność w konstytucjach II Rzeczypospolitej [w:] Własność i jej ograniczenia w prawie polskim*, red. K. Skotnicki, K. Winiarski, Częstochowa 2004, s. 13–18; *Konstytucje polskie. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 1–2, Warszawa 1990. M. Pietrzak, *Uchwalenia konstytucji marcowej (17 marca 1921) [w:] Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1989, s. 43–53.

I. NAUCZANIE RELIGII W SZKOŁACH PODCZAS PIERWSZEGO CZYTANIA PROJEKTU KONSTYTUCJI

Pierwsze czytanie deklaracji konstytucyjnej według projektu rządowego z dnia 3 maja 1919 r. odbyło się w ramach punktu pierwszego porządku dziennego na 33. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego w dniu 6 maja 1919 r.¹⁸ Projekt ten napisany był językiem archaicznym, nawiązującym do Konstytucji 3 maja. W rozdziale XII zatytułowanym *Kościół i wiara* zawierał regulacje dotyczące relacji z Kościołami i związkami wyznaniowymi. Rząd przekazał także projekt konstytucji opracowany przez Komisję Ankiety. Zakładał on nauczanie religii zgodnie z zasadami wyznania¹⁹.

Podczas obrad sejmu projekt przedstawił minister spraw wewnętrznych Stanisław Wojciechowski. Określił on, że podczas opracowania projektu konstytucji rządem kierowała odpowiedzialność za naród, która opiera się na rodzimej myśli społeczno-politycznej nawiązującej do czasów wolności Rzeczypospolitej. Przypomnił podstawowe elementy ustrojowe i instytucje państwowe, wskazał jednocześnie, że „projekt nasz kładzie wielki nacisk na samodzielnie obywateli jak największy rozwój samorządu”²⁰.

Podczas tego samego posiedzenia poseł Maciej Rataj (PSL Wyzwolenie²¹) wniósł w imieniu klubu poselskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie” projekt konstytucji *Podstawa ładu Rzeczypospolitej Polskiej*²² i prosił marszałka, by ten projekt był również poddany pierwszemu czytaniu i dyskusji²³. Projekt zawierał w rozdziale XII (*Kościół*) zagadnienia religijne. Wprost wskazywał na powszechne nauczanie religii w szkole („nauczanie wiary w szkołach obywatelom zabezpieczy”) bez żadnych dalszych uszczegółowień. Projekt ten przestawił sejmowi poseł Juliusz Poniatowski (PSL Wyzwolenie)²⁴.

Dyskusja nad deklaracją konstytucyjną rządu i klubu PSL „Wyzwolenie” odbyła się na posiedzeniach sejmu w dniach od 6 do 13 maja 1919 r.²⁵ Ten pierwszy dyskurs o charakterze ustrojowym w parlamencie skupiony był na podstawowych instytucjach ustrojowych w państwie i tylko w niewielkim stopniu odnosił się do zagadnień religijnych, które koncentrowały się wokół

18 Sejm Ustawodawczy (dalej SU), druk 443A, wniesiony w dniu 5 maja 1919 r.

19 SU, druk 443B; J. Szablicka-Żak, dz. cyt, s. 113–114; A. Balicki, *Problematyka pozycji religii w szkole w pracach Sejmu Ustawodawczego 1919-1922*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2009, nr 12, s. 286.

20 Stenogram Posiedzeń SU (dalej: SU, sten. pos.) 33 z 6 maja 1919 r., l. 4–6.

21 Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”.

22 SU, druk 443.

23 SU, sten. pos. 33 z 6 maja 1919 r., l. 6–8.

24 SU, sten. pos. 35, l. 70–81.

25 SU, sten. pos. 33 z 6 maja 1919 r., l. 3–8; pos. 35 z 9 maja 1919 r., l. 60–93; pos. 36 z 10 maja 1919 r., l. 13–57; pos. 37 z 13 maja 1919 r., l. 3–68.

pozycji Kościoła katolickiego w państwie i budowaniu relacji z Kościołami i związkami religijnymi.

Deбата parlamentarna, przeprowadzona w tych dniach, ukazała nie tylko elementy formalne dotyczące omawianych projektów, ale także na jej podstawie ujawnione zostały podstawowe założenia konstytucyjne stronnictw politycznych dotyczące ustroju społecznego. Wykazała także przepaść między lewicą a prawicą w zakresie unormowań wyznaniowych, zwłaszcza pozycji prawnej Kościołów i związków wyznaniowych, w tym Kościoła katolickiego²⁶. Obydwa projekty odesłane zostały do Komisji Konstytucyjnej²⁷.

II. NAUCZANIE RELIGII W SZKOLE W PROJEKTACH KONSTYTUCJI KLUBÓW POSELSKICH

Brak pełnego rządowego projektu konstytucji stał się impulsem do przedstawienia własnych projektów przez kluby sejmowe, które były odzwierciedleniem programów poszczególnych partii politycznych w kwestii religijności, w tym także na zagadnienie nauczania religii w szkole²⁸. Projekty te nie były dyskutowane na posadzeniach sejmowych, tylko zostały bezpośrednio przesyłane do Komisji Konstytucyjnej. Jako pierwszy, 27 maja 1919 r., projekt złożył klub Związku Polskich Posłów Socjalistycznych (ZPPS)²⁹ autorstwa M. Niedziałkowskiego. Zawierał on przepisy dotyczące relacji z Kościołami i związkami religijnymi. Stanowił on o ich rozdziale od państwa, przy czym ich pozycja prawna miała być taka sama jak stowarzyszeń (art. 19). Konsekwencją tego uznania Kościołów byłby m.in. brak nauczania religii w szkołach³⁰.

Następny chronologicznie projekt wniesiony do łaski marszałkowskiej pochodził od Związku Ludowo-Narodowego (ZLN) autorstwa S. Głąbińskiego³¹.

²⁶ S. Krukowski, dz. cyt., s. 100.

²⁷ SU, sten. pos. 37 z 13 maja 1919 r., l. 68.

²⁸ Szerzej o programach partii politycznych zob. m.in. A. Belcikowska, *Stronnictwa i związki polityczne w Polsce. Charakterystyka, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa przywódcy*, Warszawa 1925; J. Belcikowski, *Charakterystyki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923; tenże, *Stronnictwa, partie, unie, federacje, kluby polityczne na ziemiach polskich i ich programy w roku 1921*, Warszawa–Lwów 1921; J. Hozer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974; tenże, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917–1919*, Warszawa 1962; E. Maj, *Związek Ludowo-Narodowy (1919–1928)*, Lublin 2000; A. Wątor, *Działalność Związku Ludowo-narodowego w latach 1919–1922*, Szczecin 1992; *Programy partii i stronnictw politycznych w Polsce w latach 1918–1939*, oprac. E. Orlof, A. Pasternak, Rzeszów 1993; *Religia i Kościół rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919–1993*, red. J. Jachimiek, Lublin 1995; A. Balicki, dz. cyt., s. 271–277.

²⁹ SU, druk 443C.

³⁰ J. Osuchowski, dz. cyt., s. 84.

³¹ SU, druk 443D; wpłynął 30 maja 1919 r.

Problematyka nauczania religii w szkole w debacie parlamentarnej nad konstytucją...

Zawierał on szczegółowe rozwiązania dotyczące relacji wyznaniowych w rozdziale I (*Prawa i obowiązki obywateli*) w art. 15–21. W art. 21 projekt proponował obowiązek nauczania religii w szkołach powszechnych (podstawowych i średnich) – wówczas kierownictwo nauki religii należałoby do właściwego Kościoła lub związku religijnego – a także zasadę, że w miarę możliwości w początkowej szkole powszechnej nauczyciel powinien być wyznania większości dzieci. Tego samego dnia zgłoszony został projekt J. Buzka³². Zagadnienia dotyczące spraw religijnych zamieszczone zostały w projekcie w rozdziale I (*Naród i ziemia*), w art. 28–32. Brak jest w nim przepisów dotyczących omawianej problematyki. Z większych klubów poselskich będących w Sejmie Ustawodawczym nie złożyły projektów PSL „Piast” i PSL Lewica.

W projektach złożonych przez partie polityczne tylko projekt ZLN zawierał wprost przepisy nakazujące nauczania religii w szkołach powszechnych z podwójnym podporządkowaniem procesu nauczania – władzom kościelnym i władzom państwowym.

III. NAUCZANIE RELIGII W SZKOLE W PROJEKCIE SEJMOWEJ KOMISJI KONSTYTUCYJNEJ

Wszystkie przedstawione sejmowi projekty ustawy zasadniczej zostały przesłane do Komisji Konstytucyjnej, która powstała na początku kadencji sejmu, 25 lutego 1919 r. Komisja pracowała nad wszystkimi wyżej przedstawionymi wnioskami, łącznie z projektami poprawek wniesionych do sejmu w rządowym projekcie konstytucji z 1 listopada 1919 r. i wniesionych poprawek z 31 stycznia 1920 r.³³ Nie udało się w niej uzyskać zgody do przyjęcia jednego z projektów jako podstawy do dalszych prac ustawodawczych. Dlatego Komisja wypracowała własny projekt, który został przedstawiony sejmowi w postaci projektu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Przesłany został do Sejmu Ustawodawczego 12 czerwca 1920 r. i otrzymał nr druku 1883³⁴.

W projekcie problematyka nauczania religii znajdowała się w rozdziale V (*Powszechne obowiązki i prawa obywatelskie*), w projektowanym art. 125, który

³² SU, druk 443E; wpłynął 30 maja 1919 r.

³³ SU, druk nr 443F, 1353.

³⁴ SU, druk nr 1883, s. 3–5; we wstępie sprawozdanie Komisji Konstytucyjnej zamieszczony został opis dotyczący prac i złożonych projektów. W konkluzji przewodniczący i sprawozdawca E. Dubanowicz wskazywał że „projekt ten nie jest bynajmniej wynikiem jednomyślnych uchwał komisji. W bardzo wielu i to o najistotniejszych punktach projektu (konstrukcja Ciała Ustawodawczego, sposób wyboru głowy państwa, sprawą organizacji pracy i własności) uchwały obowiązujące doszły do skutku tylko większością głosów i to czasami większością bardzo nieznaczną. Podając wszystkie wota mniejszości obok tekstu ustalonego przez większość przedłożonym projekcie. Komisja oddaje Wysokiemu Sejmowi pełną możliwość rozpatrzenia się w kierunku i celu wylonionych przeciwieństw”.

brzmiał: „W szkole początkowej i średniej, utrzymywanej w całości lub części przez państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego, z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”³⁵. Treść tego artykułu opierała się na art. 21 projektu S. Głębińskiego³⁶. Komisja podtrzymała zasadę obowiązku nauki religii w szkołach początkowych i średnich, które były przynajmniej częściowo utrzymywane przez państwo lub samorządy, a nadzór nad nauką religii miały sprawować władze właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem wyższego nadzoru państwowych władz szkolnych³⁷.

Do takiego zapisu artykułu wnioski mniejszości zgłoszone zostały przez dwa ugrupowania. PPS wskazało, że należy ten artykuł skreślić, a Związek Ludowo-Narodowy proponował nadać mu trochę inny zakres. Postulował, aby zamiast wyrazów „W szkole początkowej i średniej, utrzymywanej”, znajdujących się na początku omawianego artykułu, wstawić sformułowanie o charakterze bardziej ogólnym, niekwantyfikującym rodzaju szkoły, w brzmieniu następującym: „W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym”.

Treść tego artykułu po dokonaniu poprawek sugerowanych przez Związek Ludowo-Narodowy wyglądałaby następująco: „W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub części przez państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego, z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”.

IV. DEBATA PARLAMENTARNA NAD NAUCZANIEM RELIGII W SZKOLE W CZASIE II CZYTANIA PROJEKTU KONSTYTUCJI

Debata nad projektem konstytucji rozpoczęła się 8 lipca 1920 r.³⁸. Początkowo omawiano rozdziały 1–3 i 6, następnie 4 i 5³⁹. Szczegółową analizę artykułów

³⁵ SU, druk nr 1883, s. 45.

³⁶ SU, druk nr 443D; art. 21 „W szkole powszechnej początkowej nauczyciel powinien być w miarę możliwości wyznania większości dzieci. Naukę religii w szkole powszechnej, tak początkowej jak średniej, jest obowiązkowa. Kierownictwo nauki religii w szkołach należy do właściwego kościoła lub związku religijnego”.

³⁷ S. Krukowski, dz. cyt., 137–138.

³⁸ SU, sten. pos. 160 z 8 lipca 1920 r., l. 4–49.

³⁹ SU, sten. pos. 179 z 28 października 1920 r., l. 32–59; pos. 180 z 29 października 1920 r., l. 22–58; pos. 181 z 4 listopada 1920 r., l. 4–55; pos. 185 z 16 listopada 1920 r., l. 20–65; pos. 186 z 17 listopada 1920 r., l. 3–66; pos. 187 z 19 listopada 1920 r., l. 8–63; pos. 188 z 23 listopada 1920 r., l. 8–63; pos. 191 z 30 listopada 1920 r., l. 31–64; pos. 192 z 2 grudnia 1920 r., l. 5–55.

poprzedziła debata ogólna. Podczas niej ujawniły się główne treści sporne w relacjach religijnych dotyczących stosunku państwa do wyznań, a w szczególności do Kościoła katolickiego⁴⁰. Potrzebne było także rozstrzygnięcie, czy w szkole ma być obowiązkowa nauka religii. Na postawę posłów nacisk wywierali przedstawiciele środowisk nauczycielskich, z których niektóre, np. Związek Polskich Nauczycieli Szkół Powszechnych i Związek Zawodowy Polskich Nauczycieli Szkół Powszechnych opowiadały się za szkołą międzywyznaniową, a Polska Macierz Szkolna i Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych za szkołą wyznaniową z obowiązkową nauką religii⁴¹.

Stanowisko przeciwne zwłaszcza Kościołowi katolickiemu wygłosił podczas swoich dwóch przemówień poseł K. Czapiński (PPS⁴²)⁴³. W drugim z nich stwierdził, że występując przeciwko klerykalizacji państwa i szkoły, nie występuje przeciwko religii jako takiej ani przeciwko Kościołowi jako takiemu, ale występuje tylko przeciwko hierarchii kościelnej, o ile ona występuje przeciwko interesom narodu polskiego rozumianego jako nowoczesny ruch socjalny oraz nowoczesny ruch umysłowy⁴⁴.

Odnosił się do omawianego zagadnienia nauczania religii. Wskazywał, że to rodzice mają o tym decydować, czy dziecko będzie na nią uczęszczać⁴⁵. Jednocześnie, omawiając metodykę nauczania religii w szkole, stał na stanowisku, że prowadzona jest ona metodą scholastyczną i dogmatyczną, która jest przestarzała i prowadzi do zabijania indywidualności dziecka⁴⁶. Te tezy potwierdzał poseł Józef Putek (PSL Lewica). Uznał on, że określenie praw Kościoła w konstytucji zagraża suwerenności państwa. Wypowiadał to w obraźliwych dla katolików słowach⁴⁷.

Przeciwko zarysowanym wyżej koncepcjom wypowiedzieli się w debacie ogólnej posłowie ks. Kazimierz Lutosławski (ZLN⁴⁸)⁴⁹, ks. Józef Lubelski (SKL⁵⁰)⁵¹ i Artemiusz Ludomił Czerniewski (NCSP⁵²)⁵³. Drugi

40 S. Krukowski, dz. cyt., s. 278.

41 J. Szablicka-Żak, dz. cyt., s. 120–121.

42 Polska Partia Socjalistyczna.

43 SU, sten. pos. 180 z 29 października 1920 r., l. 22–35; pos. 181 z 4 listopada 1920 r., l. 30–36.

44 SU, sten. pos. 181 z 4 listopada 1920 r., l. 30.

45 Tamże, l. 34–35.

46 Tamże, l. 35.

47 SU, sten. pos. 181 z 4 listopada 1920 r., l. 20–30; „Polskimi oczyma musimy spoglądać na przepisy prawa kanonicznego, a nie oczyma rzymskich fagasów” (l. 22).

48 Związek Ludowo-Narodowy.

49 SU, sten. pos. 180 z 29 października 1920 r., l. 53–58.

50 Stronnictwo Katolicko-Ludowe.

51 SU, sten. pos. 181 z 4 listopada 1920 r., l. 4–9.

52 Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Pracy.

53 SU, sten. pos. 181 z 4 listopada 1920 r., l. 9–20.

z nich wskazywał, że już wcześniej w szkołach powszechnych i średnich nauka religii była obowiązkowa oraz że w szkołach tych nauczyciele byli tego samego wyznania co większość uczniów. Jednocześnie w sprawach nauczania religii panuje jednomyślność w narodzie polskim, który chce, aby była ona obowiązkowa⁵⁴. Poseł Czerniewski odniósł się nie bezpośrednio do nauczania religii w szkole, ale do prowadzenia szkoły wyznaniowej. Twierdził, że każdy obywatel na prawo do kształcenia i wychowania swoich dzieci w szkołach powszechnych przez nauczycieli tego samego wyznania, co jednocześnie jednoczy dzieci⁵⁵.

Dyskusja szczegółowa nad artykułami dotyczącymi spraw religijnych odbyła się na posiedzeniach w dniach 17, 19 i 23 listopada 1920 r.⁵⁶. Ogólnie należy stwierdzić, że koncepcji socjalistycznych bronił Kazimierz Czapiński (PPS)⁵⁷ razem z J. Putkiem (PSL Lewica)⁵⁸. Za współpracą państwa z Kościołami opowiadali się posłowie Kazimierz Brownsfeld (ZLN)⁵⁹, ks. Marceli Nowakowski (ZLN)⁶⁰, abp Józef Teodorowicz (ZLN)⁶¹, S. Gumowski (ZLN)⁶² i Alfred Halban (KPK⁶³)⁶⁴. Poniżej przedstawione zostaną tylko te wypowiedzi posłów, którzy odnieśli się w swoich przemówieniach do zagadnień nauczania religii w szkołach.

Poseł Albin Nowicki (NCSP) wskazywał, że wszystkie dzieci bez różnicy wyznań powinny uczęszczać do szkoły, co będzie prowadzić do jednolitości nauczania i wychowania, a państwu dawałoby to kontrolę nad wszystkimi szkołami⁶⁵. Wspomniał, że w Niemczech nawet Wolny Związek żąda jednolitej szkoły państwowej z udziałem religii⁶⁶.

Poseł ks. K. Lutosławski (ZLN) podkreślał możliwość całkowitej swobody działania rodziców w procesie wychowania dziecka. Uważał, że w szkołach państwowych powinna być nauka religii. Może jej nie być w innych szkołach, czyli szkołach prywatnych czy eksperymentalnych⁶⁷. W odniesieniu do art. 125 ks. K. Lutosławski przedstawił stanowisko Związku Ludowo-Narodowego, który uważał, że nauka religii musi być obowiązkowa w szkole, jeśli jest utrzymywana

54 Tamże, l. 8.

55 Tamże, l. 15.

56 SU, sten. pos. 186 z 17 listopada 1920, l. 38–66; pos. 187 z 19 listopada 1920, l. 8–61; pos. 188 z 23 listopada 1920, l. 8–29.

57 SU, sten. pos. 186 z 17 listopada 1920 r., l. 53–66.

58 SU, sten. pos. 188 z 23 listopada 1920 r., l. 15–23.

59 SU, sten. pos. 186 z 17 listopada 1920 r., l. 38–53.

60 SU, sten. pos. 187 z 19 listopada 1920 r., l. 25–32.

61 Tamże, l. 33–60.

62 Tamże, l. 32–33.

63 Klub Pracy Konstytucyjnej.

64 SU, sten. pos. 187 z 19 listopada 1920 r., l. 8–21.

65 SU, sten. pos. nr 188 z 23 listopada 1920 r., l. 45.

66 Tamże, l. 47.

67 Tamże, l. 51–52.

Problematyka nauczania religii w szkole w debacie parlamentarnej nad konstytucją...

przez państwo lub przez ciała samorządowe. Jednocześnie wskazał, że określenie artykułu „początkowej i średniej” nie jest wystarczające, dlatego że brak było definicji, co to jest szkoła średnia, a co to jest szkoła wyższa. Dlatego lepszą rzeczą byłoby, aby wskazać element temporalny, czyli że nauka religii jest dla młodzieży do lat 18, a szkoła jest przeznaczona dla młodzieży⁶⁸.

Kolejny mówca, poseł Antoni Chudy (PPS), wskazywał na brak konsekwencji u swojego przedmówcy, który mówił o tym, że to wola rodziców dotycząca wychowania religijnego jest najważniejsza. Temu, jak twierdził poseł, przeczy projektowany art. 125, który wprost mówił o obowiązkowości nauki religii. Argumentował, że nie można pogodzić woli rodziców z przymusem religijnym. Dalej stwierdzał, że większość społeczeństwa polskiego jest za przymusowym wychowaniem religijnym i za przymusem nauki religii w szkole, ale ono samo, czyli społeczeństwo, nie jest religijne. To buduje dość dziwną konstrukcję: „z tego by wypadało, że przymusowość nauki religii w szkole nie pogłębia uczucia religijnego, przeciwnie każda przymusowość osłabia uczucie religijne”⁶⁹. Jednocześnie wskazał, że konstrukcja art. 125 nie występuje w innych konstytucjach⁷⁰. Tłumaczył, że nauka religii w szkole jest przedmiotem najtrudniejszym do nauczenia i najciężej przyswajalnym przez młodzież „zwłaszcza w szkołach powszechnych”. Jako przyczynę wskazał na metodę nauczania i stan społeczeństwa, które jest areligijne. Młodzież nie przenosi z domu do szkoły uczuć religijnych, a w szkole uczy się religii teoretycznie. W domu słyszy co innego, co znajduje się w sprzeczności między tym, co słyszy, a tym, czego się uczy, a do tego w późniejszych latach nauki dochodzą sprzeczności relacji religii z nauką świecką.

Oprócz tego poseł wskazywał, że nauka religii jest nauczana przestarzałą scholastyczną i średniowieczną metodą, a na przedmiotach świeckich stosuje się metody współczesne, które polegają na kształtowaniu wyobraźni i sądu, czyli na kształceniu myślowym człowieka. Dlatego, konstatował, w wyższych klasach szkół średnich spotyka się bardzo często zanik uczuć religijnych młodzieży. Dalej tłumaczył, że przezorna młodzież wije się i zdradzać się z tym nie może. Ona udaje wiarę z powodu przymusu religijnego. Nie może być szczerą względem siebie, czyli powstaje u niej dwulicowość i wypaczenie charakteru. Poseł dalej troszczył się o tę młodzież, która wykonuje praktyki religijne, a jednocześnie popełnia świętokradztwo. Wyciąga z tego wniosek, który warto zacytować: „do tego prowadzi bezwzględny przymus nauki religii w szkole”.

Dawał przykład, że w Galicji, gdzie był przymus nauczania religii, dzieci rodziców bezwyznaniowych musiały udawać w szkole katolików. Przywoływał

⁶⁸ Tamże, l. 54.

⁶⁹ Tamże, l. 58.

⁷⁰ Tamże.

przykład ks. G. Piramowicza, który nie wprowadził nauki religii do szkoły, a wprowadził naukę moralności. Poseł twierdził, że te dwie rzeczy nie są ze sobą połączone. Postulował zatem, żeby religię uczyniono w szkole przedmiotem nieobowiązkowym i nie ucierpiałaby na tym etyka⁷¹. Wniósł poprawkę do art. 125, aby po słowach „nauka religii jest obowiązkowa” dodać słowa „dla dzieci, których rodzice lub opiekunowie wyrażają w tym kierunku zgodę”⁷².

Kolejne mowy poselskie odbyły się na 191. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego. Jako pierwszy głos zabrał poseł P. Bobek (PSL „Piast”), który poruszył problematykę nauczania religii łącznie ze zagadnieniami szkoły wyznaniowej. Przychylał się do twierdzeń posła A. Chudego (PPS), że przymuszanie do nauki religii oraz przymuszanie do praktyk religijnych „jest środkiem, który nieraz pobudza wychowanków do bezreligijności”. Stwierdził, że takie twierdzenie jest słuszne tylko wówczas, gdy nie dokonuje się głębszej analizy. Kwestia ta dotyczy wychowania etycznego. Poseł wskazał, że sama wiedza o moralności nie prowadzi do życia moralnego. Podtrzymał tezę dotyczącą spraw dydaktycznych. Nauka religii należy do przedmiotów zaniedbanych pod względem pedagogicznym. Jest najgorszym przedmiotem pod względem poziomu nauczania. Konstatując, podkreślał, że stoi na stanowisku obowiązkowej nauki religii, bo uważa, że jest to czynnik potrzebny do wychowania etycznego⁷³.

Po nim wystąpił poseł K. Czapiński (PPS). W swoim wywodzie odniósł się do przykładów szkoły francuskiej i belgijskiej, gdzie zagwarantowano prawo rodziców do nieposyłania dziecka na naukę religii, oraz szkoły amerykańskiej, gdzie w niektórych stanach istniał zakaz czytania Biblii w szkole. Tłumaczył, że w nowoczesnych konstytucjach, np. „czeskiej”, w art. 119⁷⁴, czytamy, że nauka w szkole powinna być prowadzona zgodnie z duchem badań naukowych. Wspominał niemiecką, która określała, że nauka ta powinna być prowadzona w duchu narodowym, a jednocześnie w duchu zgody międzynarodowej. W Polsce natomiast, jak klarował poseł, następuje klerykalizacja państwa. Na to wskazywały art. 125 i 126 projektu *Nauczanie religii w szkole i szkoła wyznaniowa*. Dowodził, że to jest działanie, które ma doprowadzić do tego „że nie państwo, lecz kościół ma decydować w społeczeństwie”⁷⁵. Ugrupowanie posła nie uważało za stosowne, aby szkoła w państwie stała się drogą do uzyskania przez Kościół supremacji nad państwem. Dalej odnosił się do metod pedagogiki. Główną cechą nowoczesnej pedagogiki było według niego kształtowanie w uczniach

⁷¹ Tamże, l. 61.

⁷² Tamże, l. 63.

⁷³ SU, sten. pos. 191 z 30 listopada 1920 r., l. 34–35.

⁷⁴ Poseł miał na myśli Kartę Konstytucyjną Republiki Czechosłowackiej, par. 119: „Veřejné vyučování budiž zařízeno tak, aby neodporovalo výsledkům vědeckého bádání”; Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky; 121/1920 Sb.

⁷⁵ SU, sten. pos. 191 z 30 listopada 1920 r., l. 39–40.

Problematyka nauczania religii w szkole w debacie parlamentarnej nad konstytucją...

i uczennicach ducha inicjatywy, przedsiębiorczości i samodzielności, a tego brakowało w nauczaniu religii⁷⁶.

Wskazywał na elementy sprzeczności pomiędzy zapisami w Piśmie Świętym a zdobyczami nauki, co może budzić u młodego człowieka „sprzeczność duchową, która wytwarza w końcu nieszczerłość całego usposobienia”. Podawał przykład z Białej w Galicji, gdzie dziecko miało przynosić kartkę potwierdzającą obecność na mszy świętej w swoim kościele, co, zdaniem posła, prowadzi do nieszczerości i buduje trudny typ niewierzącego klerykała⁷⁷. Stwierdzał, że religia wychowuje dziecko na obywatela rzymskiego, a nie obywatela polskiego. „W całej mojej argumentacji nie ma nie tylko nic takiego co byłoby skierowane przeciw religii jako takiej, lecz koledzy z prawicy mogą wierzyć lub nie wierzyć, sądzą oczywiście w moim własnym imieniu, że osobiście mam najgłębszy szacunek dla religii jak i sumienia i wewnętrznego wierzenia każdego człowieka [...] ale [...] wydaje mi się niesłusznym, żeby narzucać przedwcześnie dziecku w formie scholastyki czy dogmatyki to, co zrozumieć może podrastając⁷⁸ – kończył poseł.

Następnie głos zabrał poseł A. Nowicki (NCSP), który wskazywał na cztery koncepcje szkolnictwa: szkołę bezreligijną, szkołę symultanną, czyli międzywyznaniową ze wspólnym nauczaniem religii, szkołę symultanną z oddzielnym nauczaniem religii i szkołę wyznaniową.

Scharakteryzował każdy z rodzajów szkół, wskazując, że dzieci polskie, przychodząc do szkoły, przynoszą ze sobą zespół uczuć, wyobrażeń i pojęć religijnych, których nauczyły się w domu rodzinnym. Jeśliby nauczyciel zignorował te wyobrażenia, to, jak twierdził poseł, „z punktu widzenia psychologicznego i pedagogicznego popełniłby najkarygodniejszy błąd”⁷⁹. Dlatego sugerował, że należy odrzucić szkołę bezreligijną. Uczenie jednej religii wszystkich – katolików, żydów i mahometan – jest niemożliwe. Możliwość szkoły międzywyznaniowej, gdzie osobno naucza się religii, było już wypraktykowane. Tak było w byłej dzielnicy pruskiej, gdzie dążono do wynarodowienia. Jego zdaniem szkoła powinna nie tylko wpajać pewne wiadomości, ale także zajmować się wychowaniem dzieci, a wówczas nauczyciel powinien także na innych lekcjach nawiązywać do nauki religii, dlatego najlepszym rozwiązaniem byłaby szkoła wyznaniowa.

Opowiadał się za działaniem szkoły wyznaniowej, a dla tych, którzy obawiali się klerykalizacji, wskazywał na Pomorze, gdzie nauczyciel przy składaniu egzaminu nauczycielskiego otrzymywał aprobatę od biskupa upoważniającą do nauczania religii w szkole. Poseł tłumaczył, że takie stanowisko jest stanowiskiem całego nauczycielstwa Pomorza i przyłącza się do niego klub NPR. Dlatego

⁷⁶ Tamże, l. 41.

⁷⁷ Tamże, l. 43.

⁷⁸ Tamże, l. 50.

⁷⁹ Tamże, l. 55.

deputowani tego klubu będą głosować za projektowanym art. 125 w brzmieniu większości Komisji, a także za art. 126 dotyczącym szkół wyznaniowych⁸⁰.

Kolejna część dyskusji odbyła się na 192. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego w dniu 2 grudnia 1920 r. Przemówienia rozpoczął poseł ks. Władysław Mąkowski (ZSLN⁸¹). Główne jego tezy dotyczyły polemiki z głosem posła K. Czapińskiego (PPS), który stawiał w negatywnym świetle duchowieństwo i stawiał tezę o klerikalizacji szkolnictwa w Polsce. Wskazywał: „jeżeli prefekt, udzielając religii w danej szkole ma tam większy lub mniejszy wpływ, to zależy to tylko od jego osobistych zalet, od niczego więcej. Ma on taki sam głos co i inni nauczyciele pracujący w danej szkole powszechnej i średniej”⁸². Dalej odniósł się do głosu partii socjalistycznych, które żądają usunięcia nauki religii ze szkoły jako przedmiotu wykładowego i czynnika wychowawczego. Odwołał się do uchwał z Halle z 1890 r., w których zawarta była myśl żądania szkół świeckich, tzw. bezwyznaniowych. Wskazywał, że chcą oni zastąpić religię nauką tzw. moralności humanitarnej, ogólnoludzkiej albo demokratycznej i dalej odniósł się do słów posła K. Czapińskiego (PPS), że oni nie walczą z religią jako taką, a on nie występuje przeciw Kościołowi katolickiemu, ale walczy z klerikalizmem⁸³. Torpedował także inny zarzut tego posła, mówiący o metodzie nauczania religii w szkole. Twierdził, że jest to problematyka dyskutowana na różnych zjazdach i kursach, a wszystko po to, aby doprowadzić metodykę nauki religii do stanu nowoczesnych wymagań pedagogicznych⁸⁴. Odnosił się do sytuacji, która miała miejsce we Francji, gdzie zniesiono najpierw szkoły i kongregacje, potem usunięto duchownych, a w końcu nauczanie religii⁸⁵.

Odpowiadał także na wątpliwości innych posłów, którzy przedtem zabierali głos. Na przykład posłowi Chudemu (PPS), który wskazywał na ks. G. Piramowicza, każącego nauczać moralności. Mąkowski wskazywał, że ów poseł nie zna dzieł ks. G. Piramowicza dotyczących powinności nauczyciela⁸⁶ oraz ustawy o Komisji Edukacji Narodowej, gdzie wskazane były powinności nauczania religii i potrzeba wpajania młodzieży pobożności. Te obowiązki dotyczyły wszystkich nauczycieli. Każdy nauczyciel powinien dawać swoim wychowankom przykład pobożności i spełniania praktyk religijnych.

⁸⁰ Tamże, l. 60–62.

⁸¹ Związek Sejmowy Ludowo-Narodowy.

⁸² SU, sten. pos. 192 z 2 grudnia 1920 r., l. 8.

⁸³ Tamże, l. 9.

⁸⁴ Tamże, l. 10.

⁸⁵ Tamże, l. 11.

⁸⁶ G. Piramowicz, *Powinności Nauczyciela, mianowicie zaś w Szkołach parafialnych, i sposoby ich dopełnienia. Dzieło użyteczne pasterzom, panom i ich namiestnikom, o dobro ludu troskliwym, rodzicom i wszystkich edukacją bawiącym się*, Warszawa 1787.

Problematyka nauczania religii w szkole w debacie parlamentarnej nad konstytucją...

Kolejny mówca, który odnosił się do problematyki nauczania religii, to ks. Kazimierz Kotula (SKL). Podkreślał on, że w projektowanym art. 125 konstytucji Komisja przyjęła obowiązkową naukę religii w szkole początkowej i średniej, a zapomniała o szkołach zawodowych. Ponieważ w dawnym zaborze austriackim w szkołach zawodowych nie było obowiązkowego nauczania religii i zaczęto ją wprowadzać dopiero przed I wojną światową. Dlatego uważał, że aby nie popełnić tego samego błędu, w art. 125 po słowach „w szkole początkowej” dodać słowo „zawodowej”. Wyjaśniał przy tym, że „ten wniosek lepiej zadość uczyni celowi, aniżeli wniosek ZLN żądający, ażeby naukę religii wprowadzić we wszystkich szkołach, które mają uczniów do roku 18”⁸⁷. Odniósł się także do głosu posła mówiącego o fakultatywnym nauczaniu religii. Dokonał rozbioru krytycznego wskazanych argumentów:

- a) Odniósł się do twierdzenia, że duchowieństwo polskie wprowadziło obowiązkowe nauczanie religii w szkole i zrobiło z tego nietykalne tabu, tak by nikt nie miał odwagi wystąpić z krytyką takiego systemu. Zadał przy tym pytanie, kiedy w Polsce sam kler decydował o sprawach wychowania. Odwołał się do ustaw sejmów epoki przedrozbiorowej, Konstytucji 3 maja, Komisji Edukacji i stwierdził, że to razem duchowni i świeccy uchwalali ustawy dotyczące obowiązkowego nauczania religii w szkołach.
- b) Zarzut dotyczył tego, że „wychowanie religijne i gwałci uczucia religijne”. Argumentował, że ci, którzy twierdzą, że religia jest jakimś uczuciem, są w błędzie. Wskazywał, że opiera się ona na dwóch władzach duszy: rozumie i woli.
- c) Kolejnym argumentem był ten, „że naukę religii należy ze szkół wyrugować dlatego, że nauka religii jest przedmiotem najtrudniejszym”. Poseł stawiał pytanie, czy faktycznie nauka religii jest przedmiotem najtrudniejszym dla wszystkich dzieci. Nie odnajdował odpowiedzi, dlatego stwierdził, że wysuwanie takiego argumentu jest niebezpieczne, bo gdyby dzieciom postawiono kwestionariusz, by wskazały najtrudniejsze przedmioty w szkole, a potem na jego podstawie można byłoby usuwać te przedmioty, to taki mechanizm może budować niebezpieczną praktykę obniżania poziomu nauczania⁸⁸.
- d) Przy kolejnym argumencie, że „naukę religii należy usunąć, dlatego że metoda nauczania jest przestarzała scholastyczna, podczas kiedy metoda nauczania innych przedmiotów jest postępową, nowoczesną, przystępną dla innych dzieci”, poseł wskazywał na doświadczenia Małopolski, że nauczyciele dawniejsi stosujący dawne metody więcej nauczyli, niż ci, którzy

⁸⁷ SU, sten. pos. 192 z 2 grudnia 1920 r., ł. 13.

⁸⁸ Tamże, ł. 13–14.

stosują metody nowsze. Dawniej młodzież umiała dobrze pisać i czytać, a teraz, jak mówił, „mamy nową metodę, a młodzież opuszczająca szkoły powszechnie czytać i pisać nie umie”. Metodę nauczania religii można udoskonalać, stosując różne działania pogładowe⁸⁹.

- e) Jeden z posłów lewicy podnosił, „że naukę religii należy ze szkół usunąć dlatego, że między nauką religii a życiem młodzieży widzi rozdźwięk”. Faktycznie, jak stwierdził poseł, nie wszyscy katolicy żyją według zasad etyki katolickiej, ale wina takiego ich życia nie leży w nauce religii. Ona wzywa młodzież do takiego życia, aby rozdźwięku między tym, czego nauczy się młodzież, a tym, co czyni w życiu, nie było. Wskazywał, że nie tylko pomiędzy religią a rzeczywistością istnieją takie kontrasty. Dotyczą one także i innych przedmiotów nauczanych w szkole, one są krytykowane i podpowiada się, że są niepotrzebne, ale nikt z tego powodu nie żąda ich usunięcia⁹⁰.
- f) Wskazywał, że wskutek usunięcia nauki religii ucierpi etyka i twierdził, że etyka nie ma nic wspólnego z nauką religii. Odnosił się do tego, że etykę mają także korsarze, złodzieje i że etyka jest zależna od samego ludzkiego rozumu i rozwoju kulturalnego społeczeństwa, a nie od religii. Poseł Kotuła stwierdził, że etyka katolicka opiera się na powadze Boga, który przekazał prawdy etyczne mające charakter ponadczasowy, i ta etyka jest niewzruszalna⁹¹.
- g) Argument, że ks. G. Piramowicz wprowadził do szkoły tylko naukę etyki, a pominął naukę wiary, uznał za częściowo prawdziwy. Ks. G. Piramowicz faktycznie kładł nacisk na naukę etyki, ale nie wykluczał nauki religii. Chciał, żeby przy wykładzie nauki etyki uwzględniano naukę objawioną⁹².
- h) Uznał, że stwierdzenie posła z lewicy że „państwo to musi wychowywać dobrych obywateli a nie dobrych katolików” nie jest sprzeczne z nauką religii, gdyż wychowanie katolickie nie przeszkadza dobremu wychowaniu obywatelskiemu, a nawet przyczynia się do niego. Na zakończenie przemówienia ks. Kotuła opowiedział się przeciwko fakultatywności nauczania religii w szkołach. Tłumaczył, że „gdybyśmy się poświadczyli za fakultatywnością nauki religii w szkole, popełnilibyśmy ten błąd przeciw któremu i mówcy z lewicy się oświadczają, bo byśmy zadawali przymus tej młodzieży, odciągając ją od nauki religii, kiedy ona chce się tej religii uczyć”⁹³.

⁸⁹ Tamże, l. 14–15.

⁹⁰ Tamże, l. 15–16.

⁹¹ Tamże, l. 16–17.

⁹² Tamże, l. 17.

⁹³ Tamże, 12–18.

Problematyka nauczania religii w szkole w debacie parlamentarnej nad konstytucją...

Wypowiedź posła ks. Stanisława Maciejewicza (ZM⁹⁴) stanowiło przeciw-
wagę do wcześniejszej wypowiedzi posła K. Czapińskiego (PPS), który w swoim
przemówieniu stwierdził, że nie uznaje szkoły „która będzie wychowywać dzieci,
tak żeby musiałyby koniecznie uczyć się religii”. Wskazywał, że jeżeli dzieci
uczymy trudnych formułek matematycznych, muzyki, gimnastyki, śpiewu,
to warto pozwolić, „ażeby religijni rodzice tych dzieci mieli prawo podnieść
głos i domagać się, ażeby one były wychowywane jak oni pragną, nie zaś jak
chce jakaś partia, która jutro może rozsypać się w proch”⁹⁵. Dlatego poseł
stał na stanowisku, że religia powinna być wykładana w szkole, bo tego chce
ludność. Jednocześnie odnosił się do tego, że jeśli ktoś uznaje religię, to musi
także uznać jej prawa w relacji do dzieci, aby nauczyć jej zasad. Stąd wypływa
obowiązkowość nauczania religii, bo „myśmy do tej pory nie ogłosili światu,
że jesteśmy antyreligijnym, bezreligijnym czy ateuszowskim narodem”⁹⁶.
Odpowiadał także na zarzut dotyczący tego, że kapłani lub nauczyciele religii
nie stają na wysokości zadania odpowiedniego nauczania religii. Pytał się, czy
każdy ojciec, czy każdy pedagog stoi na wysokości swojego zadania. Wskazywał,
że zaborcze władze rosyjskie robiły wszystko, ażeby sponiewierać i ośmieszyć
religię katolicką. Część osób została wychowana pod wpływem zarzutów,
antagonizmów i uprzedzeń religijnych. Odnosił się także do myślicieli XVIII-
i XIX-wiecznych, którzy twierdzili, że bez religii nie można być człowiekiem
dobrym i cnotliwym.

Wskazywał na pedagoga Felixa Arkana i racjonalistę Jouffroy, a na koniec
przytoczył wydarzenia, które miały miejsce na ziemi mińskiej, gdzie pan Świda
założył ok. 300 szkół. Niedługo potem zjawił się o rosyjski *sojusz gorodow* i po-
zakładał własne szkoły, dając obfite obiady i śniadania uczniom, aby ściągnąć
tam dzieci. Gdy się to nie udało, przysła do pana Świda córka Tołstoja, znanego
pisarza, człowieka postępowego i wielkiego demokracji, oświadczając, że „moje
szkoły zbankrutowały, bo rodzice przyszli do naszych szkół, które z wami konku-
rowały i powiedzieli, jeśli w ciągu 3 dni nie będzie krzyża, nie będzie wykładów
z religii w polskim języku, rozbijemy wam całą szkołę [...] teraz spostrzegamy,
że nasza metoda nie ma żadnego znaczenia, wasza Ewangelia zwyciężyła nas”⁹⁷.

W załączniku do druku projektu konstytucji autorstwa Komisji Konstytucyj-
nej (druk 1883)⁹⁸ dodano poprawki zgłoszone podczas drugiego czytania na Sej-
mie Ustawodawczym. Poprawka posła ks. K. Kotuli dodawała po słowach „w szko-
le początkowej” słowo „zawodowej”, wówczas projektowany art. 125 brzmiałby

⁹⁴ Zjednoczenie Mieszczańskie.

⁹⁵ SU, sten. pos. z 192 z 2 grudnia 1920 r., l.28.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Tamże, l. 25–31.

⁹⁸ SU, załącznik do druku 1883.

następująco: „W szkole początkowej, zawodowej i średniej, utrzymywanej w całości lub części przez państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego, z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”.

Druga poprawka zainicjowana została przez posła A. Chudego i postulowała, aby po słowach „jest nauka religii obowiązkową” dodać „dla dzieci (uczniów), których rodzice lub opiekunowie wyrażą w tym kierunku zgodę”. Wówczas omawiany artykuł przyjąłby postać: „W szkole początkowej i średniej, utrzymywanej w całości lub części przez państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii obowiązkową dla dzieci (uczniów), których rodzice lub opiekunowie Wyrażam w tym kierunku zgodę. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego, z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”.

V. SPRAWOZDANIE KOMISJI KONSTYTUCYJNEJ

Sejm po drugim czytaniu projektu, na posiedzeniu w dniu 5 lutego 1921 r., odesłał projekt konstytucji do Komisji Konstytucyjnej w celu uwzględnienia zgłoszonych poprawek. Komisja podczas obrad w dniach 10, 25 lutego oraz 1, 2, 4 i 5 marca 1921 r. przygotowała projekt konstytucji, który został w dniu 5 marca 1921 r. skierowany do Sejmu Ustawodawczego⁹⁹. Dokument ten otrzymał druk nr 2561.

Zagadnienia dotyczące nauki religii, podobnie jak i we wcześniejszym projekcie, znajdowały się w rozdziale V (*Powszechne obowiązki i prawa obywatelskie*), w art. 120. Zaproponowano następującą postać tego artykułu: „W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez Państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii dla wszystkich uczniów obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”¹⁰⁰.

Do tej treści artykułu wniosek mniejszości zgłosił PPS, który proponował, aby po słowach „jest nauka religii obowiązkową” dodać słowa „dla dzieci (uczniów), których rodzice lub opiekunowie wyrażą w tym kierunku zgodę”¹⁰¹. Było to powtórzenie poprawki, którą zgłosił podczas drugiego czytania poseł A. Chudy.

⁹⁹ SU, druk nr 2561.

¹⁰⁰ Tamże, s. 44–45.

¹⁰¹ Tamże, s. 44.

VI. NAUKA RELIGII W SZKOLE W TRZECIM CZYTANIU PROJEKTU KONSTYTUCJI I UCHWALENIE USTAWY ZASADNICZEJ

Ostatnie, trzecie czytanie projektu konstytucji odbyło się na marcowych posiedzeniach Sejmu Ustawodawczego. Zagadnienia dotyczące nauczania religii omawiane były na 220. posiedzeniu 16 marca 1921 r. Podczas niego głosowano nad wniesioną w Komisji Konstytucyjnej poprawką PPS. Jej treść przedstawiona została powyżej. Poprawka ta nie uzyskała większości, dlatego nie została uwzględniona.

Następnie poseł Jan Woźnicki (PSL „Wyzwolenie”) zgłosił poprawkę, która polegała na skreśleniu ostatniego zdania proponowanego art. 120, czyli skreśleniu słów: „Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”¹⁰². Poprawka ta także nie zyskała większości. Przegłosowany został zatem art. 120 w wersji zaproponowanej przez Komisję Konstytucyjną. Całość konstytucji została uchwalona na 221. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego, 17 marca 1921 r.¹⁰³

Przyjęte przepisy przewidywały obowiązkowe nauczanie religii w szkołach publicznych utrzymywanych w całości lub w części przez państwo lub samorząd i kształcących uczniów poniżej 18. roku życia. Nauczanie religii nie było obowiązkowe w szkołach prywatnych i wyższych. Obejmowało wszystkich uczniów szkół publicznych niezależnie od woli ich rodziców lub opiekunów. Nadzór i kierownictwo nad nauczaniem religii przekazane zostały związkom religijnym z zastrzeżeniem nadzoru państwowych władz szkolnych.

ZAKOŃCZENIE

Prezentowana dyskusja parlamentarna Sejmu Ustawodawczego dotycząca problematyki nauczania religii w szkołach prowadzi do wniosków, które wynikają z programów partii politycznych. Środowiska lewicowe i socjalistyczne ówczesnego parlamentu dążyły do tego, by ograniczyć udział Kościoła w procesie kształcenia i wychowania młodzieży. Były przeciwnie nauczaniu religii w szkołach i wpisaniu tego zagadnienia do przyszłej konstytucji Rzeczypospolitej. Natomiast partie prawicowe opowiadały się za jak najszerzym udziałem Kościoła w procesie wychowania dzieci i młodzieży¹⁰⁴.

¹⁰² SU, sten. pos. 220 z 16 marca 1921 r., l. 22.

¹⁰³ SU, sten. pos. 221 z 17 marca 1921 r., l. 6.

¹⁰⁴ J. Szablicka-Żak, dz. cyt., s. 126. Autorka słusznie twierdzi, że spór dotyczący tego, czy szkoła ma być wyznaniowa, przerodził się w spór dotyczący koncepcji państwa – czy ma ono być świeckie czy wyznaniowe.

Główna dyskusja omawianego zagadnienia odbywała się nad propozycją przedstawioną przez Komisję Konstytucyjną podczas drugiego czytania projektu (art. 125). Brało w niej udział kilku posłów. Argumentacja, która została zaprezentowana przez posłów, dotyczyła płaszczyzny historycznej i współczesnej i odnosiła się do swoiście rozumianej wolności religijnej, opartej na założeniach socjalistycznych, braku przydatności religii, rozdźwięku pomiędzy religią a etyką oraz słabym przygotowaniu merytorycznym nauczycieli religii. Do tego dochodziły jeszcze postulaty ukazujące generalnie wrogość wobec zjawiska religijności.

Ugrupowania prawicowe były za nauczaniem religii w szkołach powszechnych i średnich, które były finansowane lub współfinansowane przez państwo lub samorządy. Odpowiedzi posłów prawicowych koncentrowały się na zbijaniu argumentów swoich adwersarzy. Całościowej odpowiedzi na argumentację posłów K. Czapińskiego (PPS) i J. Putka (PSL Lewica) udzielił ks. Kazimierz Kotuła (SKL).

Po dalszych pracach w Komisji Konstytucyjnej zagadnienie nauczania religii w szkołach znalazło się w art. 120 projektu konstytucji. Podczas trzeciego czytania nie wprowadzono żadnych zmian w treści artykułów i w takiej formie zostały uchwalone w konstytucji 17 marca 1921 r. Odzwierciedlały one charakter ówczesnej polityki oświatowej państwa, która uznawała edukację religijną za ważny czynnik w procesie kształtowania i wychowania dzieci i młodzieży.

BIBLIOGRAFIA

AKTY NORMATYWNE

Dziennik Rozporządzeń c. i k. Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego dla Austryacko-Węgierskiego Obszaru Okupowanego w Polsce 1916, cz. 19, poz. 120.
Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatora Warszawskiego Nr 87, poz. 378.

Rozporządzenie generalnego gubernatora warszawskiego oraz c. i k. generalnego gubernatora wojskowego z dnia 6 grudnia 1916 r. o tymczasowej Radzie Stanu w Królestwie Polskiem, Dziennik Rozporządzeń dla Jeneralnego Gubernatorstwa Warszawskiego z 1916 Nr 55, poz. 210.

Rozporządzenie ogólne dotyczące oddania zarządu szkolnictwa Komisji Przejściowej Tymczasowej Rady Stanu, Dziennik Urzędowy Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1917 Nr 1, 23–24.

Tymczasowy regulamin obrad Sejmu Ustawodawczego RP, Warszawa 1919.

Uchwała Sejmu z dnia 20 lutego 1919 r. o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa, Dz. Pr. P. P. z 1919 Nr 19, poz. 226.

Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky; 121/1920 Sb.

DRUKI SEJMOWE

Sejm Ustawodawczy, druk nr 433.

Sejm Ustawodawczy, druk nr 433A.

Sejm Ustawodawczy, druk nr 433B.

Sejm Ustawodawczy, druk nr 433C.

Sejm Ustawodawczy, druk nr 443D.

Sejm Ustawodawczy, druk nr 443E.

Sejm Ustawodawczy, druk nr 433F.

Sejm Ustawodawczy, druk nr 1883.

Sejm Ustawodawczy, druk nr 2561.

Sejm Ustawodawczy, załącznik do druku nr 1883.

Sejm Ustawodawczy, załącznik do druku nr 2561.

SPRAWOZDANIA SEJMU USTAWODAWCZEGO

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 33. z 6 maja 1919 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 35. z 9 maja 1919 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 36. z 10 maja 1919 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 37. z 13 maja 1919 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 160. z 8 sierpnia 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 179. z 28 października 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 180. z 29 października 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 181. z 4 listopada 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 185. z 16 listopada 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 186. z 17 listopada 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 187. z 19 listopada 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 188. z 23 listopada 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 191. z 30 listopada 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 192. z 2 grudnia 1920 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 220. z 16 marca 1921 r.

Sprawozdanie stenograficzne, posiedzenie 221. z 17 marca 1921 r.

LITERATURA

- Balicki A., *Problematyka pozycji religii w szkole w pracach Sejmu Ustawodawczego 1919-1922, „Studia z Prawa Wyznaniowego”* 2009, nr 12, s. 267–292.
- Bełcikowska A., *Stronnictwa i związki polityczne w Polsce. Charakterystyka, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa przywódcy*, Warszawa 1925.
- Bełcikowski J., *Charakterystyki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923.
- Bełcikowski J., *Stronnictwa, partie, unie, federacje, kluby polityczne na ziemiach polskich i ich programy w roku 1921*, Warszawa–Lwów 1921.
- Czajkowski J., *Model dwuizbowości w konstytucjach polskich z 1921 i 1997 r.* [w:] *Szkice o zasadach i instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej*, red. J. Czajkowski, M. Grzybowski, Kraków 2002, s. 43–54.
- Czajkowski J., *Senat w konstytucjach z 1921 i 1997 r.* [w:] *Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych: szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, Kraków 1999, s. 43–59.
- Falski J., Jacek B., *Zasada równości w polskich konstytucjach (1791-1935)*, „Państwo i Prawo” 1997, R. 52, nr 1, s. 3–16.
- Fiedorczyk P., Nowakowski A., *Pozycja prawnoustrojowa Zgromadzenia Narodowego w polskich konstytucjach (1921, 1989-1997)* [w:] *Miscellanea Iuridico-Historica. In memoriam Irena Kwiatkowska-Malinowska*, red. A. Nowakowski, Białystok 1999, s. 77–90.
- Gąsiorowska N., *O sytuacji w szkolnictwie ludowym w Królestwie Polskim* [w:] *PPS – Lewica 1906-1918. Materiały i dokumenty*, t. 2: 1911-1914, Warszawa 1962.
- Grzybowska M., *Kształtowanie systemu samorządu terytorialnego i koncepcji samorządowych w II Rzeczypospolitej (1918-1933)* [w:] *Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych: szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, Kraków 1999, s. 89–99.
- Hospes [A.J. Nowowiejski], *Konferencje Episkopatu Prowincji Warszawskiej 1906-1918*, „Ateneum Kapłańskie” 1927, nr 20, s. 109–126.
- Hozer J., *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974.
- Hozer J., *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917-1919*, Warszawa 1962.
- Kakowski A., *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, Kraków 2000.
- Komarnicki W., *Polskie prawo polityczne*, Warszawa 1922.
- Konarski K., *Dzieje szkolnictwa w b. Królestwie Kongresowym 1915–1918*, Kraków 1923.
- Konstytucje polskie. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 1–2, Warszawa 1990.
- Krukowski S., *Geneza konstytucji z 17 marca 1921*, Warszawa 1977.
- Maj E., *Związek Ludowo-Narodowy (1919–1928)*, Lublin 2000.

Problematyka nauczania religii w szkole w debacie parlamentarnej nad konstytucją...

- Mroziuk T., *Projekt konstytucji Państwa Polskiego Tymczasowej Rady Stanu z 1917 r. na tle polskiej tradycji ustrojowej*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2019, nr 35, s. 49–91.
- Osuchowski J., *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939*, Warszawa 1967.
- Pęcherski M., Świątek M., *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978.
- Pietrzak M., *Konstytucja 17 III 1921 r. z perspektywy 80 lat*, „Przegląd Sejmowy” 2001, R. 9, z. 2, s. 9–20.
- Pietrzak M., *Prezydent w konstytucjach polskich XX wieku [w:] Silne państwo*, red. M. Szyszkowska, Białystok 1999, s. 39–62.
- Pietrzak M., *Uchwalenia konstytucji marcowej (17 marca 1921) [w:] Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1989, s. 43–53.
- Piramowicz G., *Powinności Nauczyciela, mianowicie zaś w Szkołach parafialnych, i sposoby ich dopełnienia. Dzieło użyteczne pasterzom, panom i ich namiestnikom, o dobro ludu troskliwym, rodzicom i wszystkich edukacją bawiącym się*, Warszawa 1787.
- Polski słownik judaistyczny. Dzieje - kultura - religia - ludzie*, red. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, t. 1, Warszawa 2003.
- Programy partii i stronnictw politycznych w Polsce w latach 1918-1939*, oprac. E. Orlof, A. Pasternak, Rzeszów 1993.
- Religia i Kościół rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919-1993*, red. J. Jachimiek, Lublin 1995.
- Różański M., *Problematyka szkolna w obradach Konferencji Episkopatu Prowincji Warszawskiej w okresie niewoli narodowej (1906 – 1918)*, „Saeculum Christianum” 2007, nr 1(14), s. 121–134.
- Rzepecki T., *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919*, Poznań 1920.
- Sarnecki P., *Konstytucja marcowa a rozwój konstytucjonalizmu polskiego*, „Przegląd Sejmowy” 2001, R. 9, z. 2, s. 21–40.
- Sokolnicki B., *Samorząd terytorialny w polskich konstytucjach [w:] W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, Katowice 1999, s. 315–330.
- Statystyka polska*, Warszawa 1919.
- Sylwestrzak A., *Instytucja praw i wolności obywatelskich w konstytucjach polskich (1791-1935)*, „Studia Prawnoustrojowe” 2006, t. 6, s. 5–33.
- Szablicka-Żak J., *Szkolnictwo i oświata w pracach Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1997.
- Szczepanik J., *Troska Kościoła o nauczanie i wychowanie religijne w szkole w latach 1918-1927*, Kraków 1997.

- Szulc T., *Własność w konstytucjach II Rzeczypospolitej* [w:] *Własność i jej ograniczenia w prawie polskim*, red. K. Skotnicki, K. Winiarski, Częstochowa 2004, s. 13–18.
- Trzebiatowski K., *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Wątor A., *Działalność Związku Ludowo-narodowego w latach 1919-1922*, Szczecin 1992.

STRESZCZENIE

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. przystąpiono do opracowania konstytucji. W tym celu utworzono w Sejmie Ustawodawczym Komisję Konstytucyjną. Do Komisji tej wpłynęły wnioski z projektami konstytucji opracowanymi przez rząd i kluby poselskie. Z problematyki prawa wyznaniowego w projektach konstytucji były m.in. zagadnienia dotyczące nauczania religii w szkołach. Omówienie tego zagadnienia w czasie debaty konstytucyjnej jest celem tego artykułu.

Pierwsze czytanie projektu rządowego i PSL „Wyzwolenie” odbyło się od 6 do 13 maja 1919 r. Projekty te skierowano do dalszych prac w Komisji Konstytucyjnej, do której wpłynęły także inne projekty klubów parlamentarnych. Komisja opracowała wspólny projekt konstytucji, który otrzymał druk nr 1883. W rozdziale V (*Prawa i obowiązki obywatelskie*) zamieszczony został art. 125, który zawierał obowiązkowe nauczanie religii wyznaniowej dla dzieci i młodzieży. Nadzór nad jej nauczaniem miała sprawować kompetentna władza kościelna z zachowaniem przepisów państwowych. Dyskusja nad tym projektem przebiegała w dwóch torach. Posłowie partii centrowych i konserwatywnych byli za nauką religii, a partii socjalistycznych przeciw. Podczas dyskusji za proponowanym zapisem zgłoszono poprawki, które miały być przedyskutowane na posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej.

Komisja Konstytucyjna w lutym i na początku marca 1921 r. przepracowała projekt konstytucji i odbyło się trzecie czytanie. Po korektach artykuł dotyczący nauczania religii otrzymał numer 120 i konstrukcyjnie niewiele różnił się od zaplanowanego wcześniej art. 125. Stanowiska posłów były takie same jak podczas drugiego czytania. Artykuł dotyczący nauczania religii obejmował obowiązkowe nauczanie religii do 18. roku życia w szkołach utrzymywanych całkowicie lub częściowo przez państwo lub władze samorządowe. Kierownictwo i nadzór nad nauką religii należały do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem nadzoru państwowych władz szkolnych.

Słowa kluczowe: wyznanie, nauka religii, sejm ustawodawczy, Konstytucja z 1921 r.

TEACHING RELIGION IN THE PARLIAMENTARY AT SCHOOL DEBATE
ON THE MARCH CONSTITUTION, 1921

Regained independence of Poland in 1918 resulted in the preparation of the constitution. For this purpose, a Constitutional Committee was established in the Legislative

Problematyka nauczania religii w szkole w debacie parlamentarnej nad konstytucją...

Parliament. The Committee received applications with draft constitution prepared by the government and parliamentary clubs. Issues related to religious education were present in the drafts of the constitution. The purpose of this article is to discuss this issue during the constitutional debate.

The first reading of the bills of the government and of the PSL "Wyzwolenie" (May 6th to 13th, 1919) resulted in submission of the bills for further work in the Constitutional Committee, which also received other drafts of parliamentary clubs. The commission prepared a joint draft of the constitution, which was issued in the form no. 1883. In the title V "Rights to be freely civic bundles" art. 125 was included, which stated compulsory religious education for children and adolescents. Its teaching was to be supervised by the competent ecclesiastical authority in compliance with state regulations. The discussion on this project took place in two stages. Members of the centrist and conservative parties were for teaching religion, and socialists – against. During the discussion on the proposed provision, amendments were tabled, which were to be discussed at the meeting of the Constitutional Committee.

The constitutional commission in February and early March 1921 worked out the draft constitution, and the third reading took place. After corrections, the article on teaching religion was numbered 120. Structurally it did not differ much from the previously planned art. 125. MPs' positions were the same as at the second reading. Art. 120 of the Constitution on religious teaching covered the following scope: compulsory religion education up to the age of 18 in schools fully or partially supported by the state or local government authorities; the direction and supervision of religious instruction belonged to the relevant religious association, subject to supervision by the state school authorities.

Keywords: denomination, religious education, legislative parliament, Constitution of 1921.